

DİN EĞİTİMİNDE MEDRESEDEN MEKTEBE, MEKTEPTEN NEREYE?

*Suat CEBECİ**

Asrı saadetten günümüze İslam tarihinde yaşanan din eğitimi serüveni, günümüzdeki kararlara ışık tutacak önemli yol işaretlerine sahiptir. Gerek yaşanan problemlerin çözümünde gerekse ileriye dönük alınacak tedbirlerde bu tecrübe birikimini dikkate almamak veya yok saymak, tarihin acı gerçeklerini yeniden yaşama denemesine dönmek anlamı taşımaktadır.

Selçuklu Sultanı Alparslan Bağdat'ı ziyaret ettiğinde camiın etrafında dolaşan çoğu yalın ayak, üstü başı perişan gençlerden oluşan kalabalık dikkatini çeker. Bunların camide ders gören öğrenciler olduğunu öğrenince bu öğrencilerin ders okuyacakları, yemek yiyip yatacakları ayrı mekanlar yapılmasını, burada ders verecek hocaların ve öğrencilerin ihtiyaçlarının Devlet tarafından karşılanmasını veziri Nizamülmülk'e emreder. Vezir bu emir üzerine orada Devlet okulu anlamında bir medrese yaptırır. Böylece daha önce mezhebe dayalı öğretim amacıyla açılmış bulunan Daru'l-Hadis ve Daru'l-Hikme medreselerinin tek yanlı eğitiminden farklı olarak temel dini doğruların özgür bilimsel ortamda tartışılıp öğretilmesinin ve halka gerçek dini aktarmanın yolu açılmış oldu. Kurucusu olan vezir Nizamülmülk'ten adını alarak Nizamiye medreseleri diye anılan bu tür medreseler kısa sürede ülkenin hemen her tarafına yayılmıştır.

Osmanlı Devletinin gelişip güçlenmesinin en temel yapı taşı olan medreseler, ilk zamanlar orta ve yüksek düzeyde eğitim veren, program ve yönetiminde özerkliğe sahip Devlet kurumları olarak gelişmiştir. Böylece eğitimde Devlet iradesi ile sivil inisiyatifin bilimsel ve gerçekçi dayanışmasının güzel bir örneği ortaya çıkmış oldu. Devlet'in destek ve himayesi ile özerk

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim üyesi, Prof.Dr.,
scebeci@sakarya.edu.tr

yönetim arasındaki karşılıklı güvene dayalı akılcı ilişkiler medreselerin başarısındaki en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden itibaren medrese üzerindeki Devletin himaye ve desteği baskıya ve akıldışı müdahalelere dönüşmeye, özerklik de keyfiliğe yönelmeye başlayınca medreseler için sonun başlangıcı dönemine girilmiş oldu. Bu olumsuzlukların zamanla düzelmek yerine daha da ağırlaşarak devam etmesi sonucu medreseler kültür ve medeniyeti taşıyıp geliştiren, halkı bilinçlendirip yönlendiren kurumlar olma özelliğini kaybetmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine gelindiğinde iyice içine kapanarak gelişmelerden tamamen uzak kalan medrese, statükosunu korumak adına gelişmelere karşı direnişe geçmiş, gelişmeleri İslam dışı saymış, kötü gidişe çare arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan batı tipi mekteplere karşı savaş açıp mensuplarını dinsizlikle itham etme yoluna gitmiştir.

Diğer yandan 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile eğitim alanında önemli ayrıcalıklar elde eden gayri müslim tebaanın ve yabancıların açtığı okullarda din ve milliyet duyguları öne çıkarılarak bölücü ve parçalayıcı düşünceler geliştiriliyordu. Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde ülkedeki eğitim yapısı; her biri ayrı hedeflere yönelmiş, birbirileri ile kavgalı üç ayrı kurumu içinde barındırıyordu: 1) Medreseler, 2) Mektepler, 3) Azınlık ve yabancı okulları. Bu düşman unsurlar birbirlerini dinsiz (mektepliler), yobaz (medreseliler), hain (azınlık ve yabancılar) olarak görüyorlardı. Bu tablo içinde medrese bütün etkinliğini kaybetmiş, İslam'ın birleştirici ve bütünleştirici ruhundan uzak, topluma faydalı olmaktan öte zararlı hale gelmiş bir görüntü içindeydi. Medresenin içine düştüğü bu durumuna bakanlar, son ve en mükemmel din olarak gönderilmiş, insanlığa gerçek bir medeniyet sunmuş olan İslam Dini'nin "terakkiye mani" olduğu kanaatini seslendiriyorlardı. Bu tarihi gerçek bir eğitim kurumunun kuruluşu ile çöküşü arasındaki farkı gösteriyordu. Artık din eğitiminin medresenin elinden kurtarılması gerekiyordu ve Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile bu kaçınılmaz son gerçekleşmiş oldu.

Cumhuriyet yönetiminin, tevhidi tedrisat kanunu ile bütün eğitim kurumlarını Devletin yönetiminde toplayıp din eğitim ve öğretimini Devlet eliyle yürütme projesi, aslında oldukça akılcı ve gerçekçi bir girişim idi. Ancak, medresenin son bir asır içinde oluşturduğu medrese dışı eğitim kurumlarına kuşku ve endişe ile bakan halk tavrı, din eğitimi alanındaki girişimi sonuçsuz bırakmıştır. Bunda entelektüel zümrenin katılmış karşı tavırlarının ve din eğitimi konusunda Devlet ile toplum arasında güven duygusunu tesis

edememenin etkisini de not etmek gerekiyor. Sonuçta Cumhuriyetin ilk çeyrek asırlık dönemi din eğitimi ve toplumun dini yönden gelişmesi adına heba edilmiş oldu.

İlerleyen yıllarda meydana gelen toplumun din eğitimi ve din hizmetleri alanındaki derin boşluk, 1940'lı yıllardan itibaren toplumu parçalayıp kamplara bölen değişik adlar altında illegal dini oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dindar insanlar, belli dini önderler veya görüşler etrafında oluşan gruplara tabi olmak durumuna itiliyordu. Oldukça rahatsız edici bu durum, çok geçmeden hem yönetici kesim hem de halk arasında Devlet eliyle yürütülecek din eğitiminin tek çare olduğu kanaatini güçlendirdi. Çok partili döneme girilmesi ile halkın yönetimde etkin olması sonucu Devletin tekrar din eğitimine el atmasının ve bu kanaati hayata geçirmesinin şartları oluştu. Böylece, orta ve yüksek düzeyde resmi din eğitimi kurumları tekrar açılmağa başladı. Bundan sonra birtakım intibak güçlükleri çekilse ve belli dönemlerde yoğun tartışmalar yapılsa da yaşanan tecrübeler, toplumda gözlenen dini olgunluk ve Devlet-toplum uzlaşmasında gelinen nokta, din eğitimi okulda Devlet eliyle yürütmenin isabetli olduğunu göstermiştir. Tarihi tecrübelerin önümüze koyduğu bu gerçeği bugün artık kimse tartışmamaktadır. Ancak herkes tarafından kabul gören ve tartışılmayan doğrular ne yazık ki toplumda her zaman rahat ve kendi tabii seyrinde uygulanma imkanı bulamamaktadır. Zira beşeri zaafıflar olayı eksi ve artı yönde aşırılıklara taşıyabilmektedir.

Ülkemizin yer aldığı kritik coğrafya, etrafımızdaki dini ve siyasi gelişmeler tabii olarak bizim belli konulardaki tavrımızı etkilemekte karar ve uygulamalarımıza yön verebilmektedir. Kaynağını dinden almaya da gücünü dinden almaya, varlığını dini duyguyla sürdürmeye çalışan siyasi oportünizm, terör ve şiddet olayları, onlara karşı geliştirilen önleyici tedbirlerin ölçüsünü kaçırmaya yol açmakta, alının tedbirleri makul ve yararlı olmanın ötesine taşıyabilmektedir. Bunun sonucu olarak tarihin acı tecrübeleri ile ulaşılan Devlet eliyle okulda din eğitimi anlayışı ciddi sarsıntı geçirmektedir. Yaşanan gelişmeler, okuldaki resmi din eğitiminin giderek etkisizleşme yönünde seyrettiğini göstermektedir. Kısaca din eğitimi, sonuçsuz kalan medrese deneyiminden kurtarıp isabetli bir yaklaşımla okula taşınmış iken şimdi okulu devre dışı bırakma noktasını doğru hızla ilerlemektedir. Gelişmelere kısa bir göz atıldığında okuldaki din eğitimi alanının son derece daralmakta ve kalitesinin hızla aşağıya inmekte olduğu rahatlıkla görülecektir.

1- İmam-Hatip lisesi mezunlarının ilâhiyat dışındaki yüksek öğretimin kurumlarına geçişi engellenince bu okulların tükenme noktasına gelmesi bir

yana, kalanlarının öğrenci kalitesi son derece düşmüştür. Bu okullar, yüksek öğrenime devam etme umudu olmayan yahut olursa sadece ilâhiyata gidebilmeyi uman, çoğunluğu kız olan az sayıda öğrencinin tercih ettiği kurumlar haline gelmiştir. Buna ilaveten, toplumda oluşturulan irtica ile özdeşleştirme, istememe, dışlama, öteleme şeklindeki sosyo-psikolojik baskı bu okulların gözden çıkarıldığına işaret etmektedir.

2- İlk ve orta öğretimdeki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri, 1980 öncesi yaşanan ve ülkemizi bölünüp parçalanma noktasına getirmiş olan problemlere çözüm olmak üzere Anayasa hükmü ile konulmuş olmasına karşın işlevsiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu derslere alan öğretmeni atamada son derece isteksiz davranılmaktadır. Halen ülkede yirmi bin civarında Din Kültürü öğretmeni açığı mevcut iken bu açığın giderilmeye çalışılmaması bir yana, bu derslerin kaldırılması ve okul programlarından çıkarılması tartışılmaktadır.

3- Dinin cahil kimselerin elinde sosyal, siyasal ve ekonomik çıkarlara alet edilerek toplum birliğinin, huzur ve güveninin bozulmasını önlemek üzere, toplumu dini yönden aydınlatacak yüksek din öğrenimi almış elemanlar yetiştirmek amacıyla açılmış olan ilâhiyat fakülteleri de hızla bu işlevinden uzaklaşmaktadır. Halen faaliyette olan yirmi ilâhiyat fakültesinin öğrenci mevcudu dört-beş yıl öncesinin beşte biri mesabesine inmiştir. Bu fakülteler de İmam-Hatip Liseleri gibi bir sosyo-psikolojik baskı altında tutulmakta, bir kaç hariç her birinin yirmiden fazla öğrenci almasına izin verilmemektedir. Adeta bu fakültelerin toplum için gereksiz olduğu, buralara yapılan harcamaların boşa gittiği düşüncesi yayılmaktadır.

Bütün bunlar, toplumun dini yönden gelişip olgunlaşması, birlik ve huzurunun sağlanması yönünde tarihi tecrübelerle ulaşılmış bulunan, okulda resmi din eğitimi çizgisinden geriye dönüşü göstermektedir. Cumhuriyeti kuran iradenin isabetli kararı ile din eğitiminde medreseden okula dönülmüş, belli intibak sorunları yüzünden gecikerek de olsa bu kararın hayata geçirilmesi sonucu dini olgunluk yönünden toplumumuzu diğer İslam toplumlarından bariz bir şekilde ayıran önemli bir kazanım sağlanmıştır. Diğer İslam toplumlarında yoğun bir şekilde yaşanan din kaynaklı sorunların toplumumuzda çok az hissediliyor olmasını sağlayan, dinin okulda resmi kanalla veriliyor olmasından başka şey değildir. Tarihi tecrübeler göstermiştir ki, dinin birey ve toplum hayatı için vazgeçilmez oluşunun ortaya çıkardığı ve çıkaracağı problemler ancak onun bilimsel araştırmalara dayalı olarak doğru bir şekilde öğretilmesi ile çözülebilir.

Din alanının batıl inanç ve hurafelere, buna bağı olarak aşırılıklara, çelişki ve çatışmalara açık olması, onun planlı ve programlı bir şekilde doğru öğretilmesini zorunlu kılmaktadır. Hiçbir din özellikle de İslam dini, tartışmaya açık, bilimsel gereklere uygun planlı ve programlı resmi kurumlar yoluyla insanlara öğretildiğinde toplum için herhangi bir şekilde problem unsuru olmaz, tersine pek çok sosyal problemin çözümünde temel bir etken olur. Zira din herkes için derinden hissedilen, yaşanan, davranışları yönlendiren bir olgudur. Din insanın sosyal ve kültürel davranışları, insani ilişkileri ve vicdani tavırları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Toplumları sarsan yolsuzluğu, hırsızlığı, kini, düşmanlığı, terörü, uyuşturucuyu hangi değer yargıları ve vicdani müeyyideler din kadar önleme gücüne sahiptir? Kanunlar, dini duyguları körelmiş, vicdani hassasiyetleri kaybolmuş kalplere nüfuz edemiyor. Kanunları güçlü kılacak değer yargılarının, vicdani hassasiyetlerin en temel ve aşkın kaynağı da yine dindir.

İnsan üzerinde çok yönlü etki gücüne sahip olan dinin doğru öğretilmediği, bu konuda herkesin kendi bildiğine göre bir yol tutmasının önü açıldığı taktirde birçok İslam ülkesinde din adına yaşanan cehalet, bağınazlık, düşmanlık, terör, şiddet vb kötülüklerin zuhur etmesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü bilgili ve bilinçli dini tavır insanı hep doğruya sevk etme yönünde güçlü bir etkiye sahip iken bilgisizliğe ve bilinçsizliğe dayanan dini tavırlar da aksi yönde bir etki yapma ve problemler üretme potansiyeli taşımaktadır.

Bu gerçekler göz önüne alındığında, insanlığa daima iyiliği, güzelliği, sevgiyi, barışı, adaleti, yardımlaşmayı ve diğer insani ve ahlâki erdemleri öğütleyen, insan için zararlı olan her şeyi yasaklayan yüce İslam dinin okul öğretimi içinde düzenli bir şekilde öğretilmesinin doğruluğu anlaşılır. Din eğitimini medreseden okula taşımış ve bilinen sorunların uzağında kalmış iken, şimdi din eğitimini okulun dışına itmekle sonu belli olmayan bir maceraya doğru sürükleniyoruz demektir. Bu durumda din eğitimini okuldan uzaklaştırmaya çalışanların toplumun dini yönden doğru bilgilenmesini sağlayacak ve böylece din kaynaklı problemlerin ortaya çıkmasını önleyecek daha gerçekçi ve akılcı bir yol bulması ve göstermesi gerekmektedir.